

SÂMIHA AYVERDİ'DE SİYASAL VE TOPLUMSAL GÖRÜŞLER YA DA YİTİK BİR TOPLUMUN ARDINDAN KOŞANLAR

A. Baran DURAL¹

Uğur EYİDİKER²

ÖZET

Tasavvuf önderlerinden Kenan Rifai'nin etkisiyle Sâmiha Ayverdi eserlerinde alelade insanın kendisi, diğer insanlarla ve Yaratıcı ile olan ilişkilerini yer vermiştir. Osmanlı'nın son dönemiyle Anadolu Müslüman- Türk kimliği üzerine makaleler- edebi çalışmalar kaleme almıştır. 1938-1946 yılları arasında sekiz tanesi roman olmak üzere on adet eser ortaya çıkarmıştır. Necip Fazıl Kısakürek, Yahya Kemal Beyatlı gibi önemli düşünürlerle, edebi- düşünsel anlamda fikir alışverişinde bulunmuştur. Ayverdi'nin görüşleri elbette ki kendi esin kaynağı olan Beyatlı'nın, "Medeniyeti idrak ihtirasla mümkün. Garp medeniyetini, kendimizden utanacak kadar sevmeseydik, idrak edemezdik" yaklaşımının oldukça uzağındaydı. Bu Akçura ve Beyatlı'nın muhafazakâr gerçekçilikleriyle (realizm), Ayverdi'nin, düşüğe çare arayan "bedhah Rumelili" çizgisinin arasındaki korkunç farklılıktan kaynaklanmaktadır. Yahya Kemal ve Yusuf Akçura'nın, kendi yükseliş dönemlerinde dile getirdikleri tezlerle, Ayverdi'nin yalnızlaştırılmış ve köşeye sıkıştırılmış bir "kaybeden" portresi çiziyor olması, onun muhafazakârlık içindeki yerini de diğerlerinden ayrı tutmaktadır. Bu makalede Türk düşünce tarihinin önemli "kadını", Sâmiha Ayverdi'nin siyasal ve toplumsal görüşleri, karşılaştırılmalı olarak tartışılmaya açılmak istenmektedir. Çalışmayla bir kadın muhafazakârın toplumsal ve siyasal görüşlerinin eril muhafazakâr düşünce içinde nasıl farklılaştığı ortaya koyulmuştur. Bu bağlamda bir kadının fikir dünyasından ortaya konan düşünceleri alana katkı sağlayabileceği umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sâmiha Ayverdi, Kubbealtı Cemiyeti, Osmanlı Modernleşmesi, Muhafazakâr, Türk- İslam Kimliği, Kadın

THE POLITICAL AND SOCIAL DISCOURSE OF SÂMIHA AYVERDİ OR RUNAWAYS OF A LOST SOCIETY

ABSTRACT

Sâmiha Ayverdi follower of a Sufi leader Kenan Rifai, wrote specially on ordinary people, such as "herself"- being between the other people surrendering themselves- and Allah. Ayverdi also focused on Anatolia's Turkish- muslim identity. From 1938 since 1946 the woman author produced ten books, in which eight of them were conservatist novels. Having chance of discussing her thoughts with very high intellectuals of her time such as Necip Fazıl and Yahya Kemal, Ayverdi's political and social discourse used to match with none of them. Despite Yusuf Akçura and Beyatlı being successors of their time against modernism, Sâmiha Ayverdi seemed like a pathetic loser against the renewal time of Ottomans and the newrepublic still being formed. In this article Sâmiha Ayverdi is being discussed on her political and social views. In this study, it is revealed how the social and political views of a female conservative differ in masculine conservative thought. In this context, thoughts from the world of ideas of a woman will contribute to the field.

Keywords: Sâmiha Ayverdi, Kubbealtı Foundation, Renewal Era of Ottomans, Conservatism, Turkish- İslamic Identity, Woman.

GİRİŞ³

¹ Prof. Dr., Trakya Üniversitesi, abarandural@trakya.edu.tr, ORCIDID: 0000-0003-2126-3419

² Öğr. Gör., Kırklareli Üniversitesi, ugur.eyidiker@klu.edu.tr, ORCIDID: 0000-0003-4204-424X

Sâmiha Ayverdi pirinin etkisiyle muhafazakâr bir bakış açısını mesnevi konularını tercih ettiği eserlerinde yer vermiştir (Dural ve Eyidiker, 2021a). Osmanlı'nın son dönemiyle Anadolu Müslüman- Türk kimliği üzerine makaleler- edebi çalışmalar kaleme almıştır. 1938-1946 yılları arasında sekiz tanesi roman olmak üzere on adet eser ortaya çıkarmıştır. Necip Fazıl Kısakürek, Yahya Kemal Beyatlı gibi önemli düşünürlerle, edebi- düşünsel anlamda fikir alışverişinde bulunmuştur.

Rufai tarikatı liderlerinden Kenan Rifai'nin etkisini derinden hisseden Sâmiha Ayverdi, modernizmle gelenek arasında kendisini kaptırdığı tehlikeli gel- git içerisinden kendi deyimiyle bir "muhafazakâr münevver kadın" olarak çıkmayı başarmıştır. Türk Modernleşmesi'nin yapraklarını her eserinde ayrı ayrı tartışma konusu eden yazar, Rifai'den sonra tarikatını, 30 yılı aşkın bir biçimde yöneterek Türk muhafazakârlığı içinde, "Kubbealtı Cemiyeti" ekolünü kurup geliştirmiş mücadelecî bir kadın figürüdür. Benzer muhafazakâr kadın yazarların aksine, Yahya Kemal ekolünün farkındalığını İslam'a ilişkin duruşunda hissettiren düşünür, gerek edebi gerekse siyasal çizgisiyle Türk muhafazakâr kadın geleneğinin özgün şahsiyetlerindedir.

Ayverdi, Osmanlı'nın özellikle yükselme döneminde ulaştığı ekonomik zenginliğin; salt üç kıtada sahip olunan topraklarla ya da fütuhattaki başarıyla açıklanamayacağını belirtir. Zira Osmanlı Türkleri veya bugünün terminolojisiyle devlet aklı, hiçbir zaman Batı'nın sürekli yaptığı gibi hükmettiği yerleri sömürmemiştir. İstanbul'un ülkenin başkenti olarak hakkıyla taşıdığı, "der saadet- bolluk kapısı" ismi, yüksek Türk- İslam kültüründen gelen kadirşinaslık, yardımlaşma ruhu, temizlik, analık duygusu ve farklı olana duyulan şefkatin ürünüdür (Barbarosoğlu, 2014: 10-11).

Çöküş dönemiye, yüksek kültürün, yukarıda dillendirilen temel vasıflarının bırakılmasından dolayı meydana gelmiştir. Tasavvufi terbiye, bu yüksek kültürün en önemli parçalarındandır. İslam tasavvufu içinde Allah'a olan sevgi ile insanlık aşkı birleştirilerek, bu yüksek kültür ya da "gizil güç" yeniden harekete geçirilmelidir. Ayverdi "Abide Şahsiyetler" eserinde, Osmanlı padişahlarından Fatih Sultan Mehmet'in düşünce ve eylemlerinde, tasavvufi düşüncenin hâkim olduğunu belirtir. Bu durum, Fatih'i, cihan hükümdarı yapmıştır. Aslında Türk- İslam kültüründe, tasavvufi terbiye yok edilerek milli bilinç ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. Bunu ilk olarak Moğollar daha sonra Haçlı ve Siyonist örgütler, Osmanlı'yı dıştan ve içten çökerterek yapmaya çalışmışlardır (Bilgiseven, 1988: 24-26). Ayverdi, Türk tarihinin, Osmanlı'nın yaşadığı yüzyıllardaki her haliyle övünmesi gerektiğini belirtir.

Çalışmanın konusu Sâmiha Ayverdi'nin eserleri ve mektupları temel alınarak siyasi ve toplumsal görüşlerinin özgünlüğünü ortaya koyabilmektir. Bu konunun tercih edilmesinin nedeni muhafazakâr düşünce içinde kadın muhafazakâr yazar ve düşünürlerin geri planda bırakılmasıdır. Geleneksel ve modern muhafazakârlık arasında bir köprü olan Ayverdi'nin görüşlerinin idrak edilebilmesi hem yaşadığı dönemde toplumsal siyasi gelişmelerin tahlilinin yapılabilmesi hem de Türkiye'nin düşünce hayatı içinde kadınların yerinin anlaşılabilmesi açısından önemlidir.

1. İÇİNDE TARİH BARINDIRAN MEKÂNLAR

Osmanlı'nın son dönemlerinde devlet adamları ile halk arasında iletişimin kopmasını, içinde yaşanan mekânlar üzerinden anlatır. Ona göre eski Türk evleri tarihi içerikleriyle, sadece fiziksel birer mekân değil, aynı zamanda insan psikolojisine yön veren, sanat ve edebiyat açısından insana

³ Bu makalede sıklıkla, Dural- Eyidiker'in, "Sâmiha Ayverdi'de Geleneksellikten Moderniteye Muhafazakâr Kadının Dönüşümü: Münevver- 'Makbul' ve Mütedefayin" ile "Muhafazakâr Cemaatin Eril Dünyasında Modernist Bir Kadın Derviş: Sâmiha Ayverdi" yazılarından yararlanıldığı için metin içi birebir atıflara, çok önemli olmadıkları takdirde, ayrıca yer verilmeyecek olup, ilgili eserlerin künye bilgilerine, 'Kaynakça' kısmından ulaşılabilecektir (yn.).

ilham aşıl原因an üsluba sahip, kurumsal alanlardır. Bu evlerde barınan insanlar, kendi özelliklerine uygun olarak yetişme fırsatı yakalarlar. İşte Sâmîha Ayverdi de kendi kişiliğini etkileyen, tarihi bir mahalle ve evde doğup yaşamıştır. Batı kültürünü önce konakta yaşayanların içselleştirmeye çalıştığını belirtirken, sokağın sıradan insanların da konaklarda yaşayan kişileri taklit etmeye, bunun sonucunda da köklerinden kopuk, komik denecek derecede sıradan kitleler yetişmeye başladığını anlatır (Samsakçı, 2004: 130-131). Dolayısıyla konakta yaşayan zengin kesimle devlet adamlarının, çıkarları doğrultusunda halkın ne durumda olduğunu görmezden gelmeleri nedeniyle, halkla devlet yönetimi arasında iletişimin kopmuş, başıbozuk ve nev-i şahsına münhasır kalan başkentinin, ülkenin diğer bölgelerinden kopuşu da gecikmemiştir. Şehir halkıyla birlikte ülkesine yabancılaşan başkent, Rumeli'deki kopuşu engelleyememiş hatta hızlandırmıştır (Dayanç ve Alan, 2008: 81-88).

Ayverdi, yakın tarihi irdelerken, milleti bir arada tutanın, yine manevi unsurlar olacağına dikkat çekmiştir. Ayverdi'nin kaotikleşen bazı görüşleri ‘Rumelilik olgusu’ ile biçimlenmektedir. Bütün anlatılarına rağmen Ayverdi Osmanlı'dan itibaren başlayan devşirme sistemiyle Osmanlı seçkin sınıfının oluşturduğu tabakanın Rumeli'den geldiğinin bilincindedir. İstanbul'u Rumeli'nin tüm özelliklerini bir araya getirdiği için çok sevmektedir. Hatta Rumelilik onun için Osmanlı ve devamı olan Türkiye Cumhuriyet'inde Avrupa ile bütünleştiren bir tutkal görevi görmektedir (Dural ve Eyidiker, 2021a).

Dural ve Eyidiker'in değerlendirmesinin odak noktasını oluşturan Rumeli konusu, bizzat Sâmîha Ayverdi'de, ‘‘Adına Osmanlı dediğimiz aslan yapılı cihangir, Rumeli'nin ana damarlarından olan Tuna ile tam beş asır evvel kıyılmış nikâhı ile haşır-neşir olarak yaşadı. Amma bu tarihî nikâh arasına karaçalı gibi girenler ‘Tuna artık benimdir. Bundan sonra da yalnız benim için akacak. Orada benim gemilerim, benim kalyonlarım boy gösterecek.’ demişse de, birbirlerine aşkla kenetli Tuna ile Türk, bu müdahaleye rağmen o âşıkane muhabbeti hiç değilse, kaçamak da olsa devam ettirmeyi başarmıştır’’ (Ayverdi, 2004: 11) şeklinde betimlenmektedir.

1.1. Ayverdi'de Bocalama ve ‘‘Yarılma’’ Sendromu

Ayverdi millet ve tarih hakkındaki fikirleriyle kendisini yakın hissettiği Yahya Kemal'den ziyade, Ziya Gökalp'in tezine yaklaşmaktadır. Bilindiği gibi Gökalp Türklerde dinden ziyade millet kavramının daha etkin rol oynadığını ve tarihte defalarca din değiştiren Türklerin, etnik kimliklerini korumaya aşırı özen gösterdiklerini savunmaktadır (Gökalp, 1987: 40-49). ‘‘Hem Tanzimat'ı mahkûm eden, Rönesans'tan hayranlıkla bahsederken Batı düşmanlığını elden bırakmayan Ayverdi, Rumeli'den kaynaklanan köken sorunu ve Türk- İslam değerlerinden ‘münevver mütedeyyin kadın’ yetiştirme çabalarında, Türk muhafazakârlığına has ikircikli yarılma durumunu, kendisi de yaşar. Bu nasipsiz arayışın sonundaysa, kendi şeytanını, yani Batı medeniyetini Türk- İslam unsuruna sokan araçları bulur ve suçlar’’ diyen Dural ve Eyidiker, buradan hareketle, Ayverdi'nin kendi girdabının içinde o hiç bitmeyecek döngüsüne başladığını vurgulamaktadırlar (Dural ve Eyidiker, 2021a).

İstanbul'un Osmanlı'nın başkenti olarak tüm dini inançları bir arada bulunduran kozmopolit yapısı, Ayverdi için çok önemlidir. İstanbul'da başta Kuzguncuk ilçesi olmak üzere birçok müstesna köşede, farklı dinlerin mabetlerini yan yana bulmak mümkündür. Fakat doğu toplumları kendilerini tam anlamıyla duyuramadıklarından, Batı bütün medeni unsurları kendine vehmedip, Doğu'yu kötüleyebilmektedir. Osmanlı'nın adaletli ve hoşgörülü yönetimi, fethettiği ülkelerdeki insanları, Osmanlı'ya ve birbirlerine bağlamıştır. Osmanlı'nın hâkimiyeti bittiği zamansa, fethettiği

topraklarda yaptığı tüm eserler yıkılmış veya amaçlarına aykırı olarak kullanılmıştır (Ayverdi, 2007: 105).

Ayverdi, Osmanlı'ya olan bağlılığı ve sevgisiyle Osmanlı hâkimiyetine giren etnik unsurların, Osmanlı hâkimiyetinden memnun olduklarını görmüştür. Fakat tarih göstermiştir ki, ne kadar memnun görünürlerse görünsünler, Rumeli'nin o çok güvenilen Arnavutları da dâhil olmak üzere, hiçbiri zamanı geldiğinde Osmanlı'ya karşı bağımsızlık mücadelesi vermekten çekinmemişlerdir. Ayverdi'nin o çok güvendiği Osmanlılık fikri, Balkan Savaşları'nda tarihe karışmıştır. Dolayısıyla Ayverdi aslında burada tıpkı Katolik Birliği mensubu muhafazakâr politikacı ve aydınlar gibi, "Türkler gelmeden önce Balkanlarda barış vardı. Neredeyse Bizans bile papayı onamaya hazırlanıyordu" çarpık görüşünün, tam tersindeki yerli muhafazakâr teze kapılarak, en az eleştirdiği Batı medeniyeti kadar, dar görüşlü ve kısır bir fikre saplanmaktadır. Bunu kısaca klasik muhafazakâr aklın, ulusal gerçeklerin yakıcı tözüyle karşılaşınca afallaması ve yarılması diye adlandırmak mümkündür. Dolayısıyla ulusal modernist tezleri odak noktası kabul eden milliyetçi postülalarla yenilenmeyen klasik muhafazakârlığın ister Doğu ister Batıdaki örnekleriyle hüsrana uğraması kaçınılmazdır. Sâmiha Ayverdi de tıpkı Necip Fazıl ve Nurettin Topçu gibi aradığı medeniyeti bulamayan, talihsiz muhafazakâr kalemlerden biri olarak, kendi deyimiyle düşünce tarihinin "arkasında dönen dolaplarla" yetinmek durumunda kalmıştır.

1.2. Tanzimat- Batılılaşma- Yabancılaşma

Batılılaşma fikri Ayverdi'nin hiçbir zaman benimsemediği Tanzimat'ın sonucudur. Zira Tanzimat'ın etkisiyle ortaya çıkan İttihat ve Terakki Partisi, Yahudi lobisinin etkisiyle Osmanlı'yı zayıflatmıştır. Ayverdi, II. Abdülhamid'i çok naif kişiliğe sahip biri gibi görse de yaşanan baskıya ve özellikle paşaların başıboşluğuna karşı çıkarken, aslında kendi şeytanını belirgin kılmaya ve "ötekisini" icat etmeye çalışıyordu. Ayverdi'ye göre İttihat ve Terakki, alaşağı ettiği yönetimin yerine bir alternatif sunamamıştır (Yaşar, 2015: 173-174).

Muhafazakâr aklın söyleminde, Osmanlı toplumu, Tanzimat ile birlikte İslam kültürü ve medeniyetinin etkisinden çıkarak, hızla Batı'nın sosyo-kültürel değerlerinin yörüngesine girmeye başlamıştır. Muhafazakâr bir yazar olarak İslam kültürünü, tasavvufu merkez alarak her yönüyle benimseyen Ayverdi'nin, Tanzimat'ı bir kırılma noktası olarak görmesi gayet normaldir. Ayverdi'ye göre Tanzimat, Türklerin tarihsel bekasını sağlayan birlikte yaşama istencini ve inancını yok etmiştir. Batılılaşma, temel değerlerin doğrudan dışarıdan alınması, iki medeniyetin hoyratça birinin tamamen aleyhine olacak şekilde tersyüz edilmesine dönüşmüş, böylelikle toplumsal doku çürümeye terk edilmiştir. Bu çürüme, toplumda hangi medeniyete dâhil olunması gerektiğine ilişkin bir kriz yaratmıştır. Sâmiha Ayverdi, milli değerlere sahip çıkma konusunda sürekli uyarılarda bulunur ve Türk- İslam medeniyetinin yeniden doğuşunu hayal eder (Çapan Özdemir, 2014: 23). Cemiyeti bir aşı gibi koruyan örf ve adetlerin unutulması, küçük yaştan itibaren toplumsal bilinçaltında etkisini gösterememekte, bundan ötürü yetişen nesiller, yedikleri kültürel şok karşısında korumasız kalmaktadırlar (Ayverdi, 2006: 39).

Ayverdi, "Türk Tarihinde Osmanlı Asırları" eseri gibi birçok eserinde başta İstanbul olmak üzere, eskinin tüm güzelliklerini aktarmaya çalışır. Bu bağlamda Ayverdi'ye yine de "nostaljik (özlemlî)" yazar yaftasını yakıştırmak yanlış olacaktır. Tarihçi olmasa da geçmişi okuyucusuna tekrar hissettirerek, tarihten ders çıkarılmasını sağlamaya çalışmaktadır. Onun için geçmişin idrak edilmesi, bugünün şekillenmesini sağlayarak, nesiller arası süreklilik fikrini oluşturacaktır. Onun için iki insan tipi vardır. Birinci grup mazarını unutmuş, milli kültür ve inancına sahip çıkmayan toplumun realitesine yabancı kalarak, toplumu mutsuz eden kişilerden oluşmaktadır. Diğer grup ise

mazisine tarihine, imanına sahip çıkanlardır. Bu kişiler Türk-İslam ruhunu, geçmişten bugüne erişmiş ortak mekânlarda ve hayatlarında sürdürmeye devam edenlerdir.

1.3. Rumelili İstanbul

İstanbul mazisine ve tarihine sahip çıkıp, bu tarihi yaşatan insanların varlığı açısından Türk- İslam Medeniyetinin hem zirvesi hem de canlı örneğidir. Aynı Yahya Kemal Beyatlı'nın, "Süleymaniye'de Bayram Sabahı" adlı şiirinde olduğu gibi Türk gençliğinin Süleymaniye Camisi'nin uhrevi, tarihi ve milli değerini anlayabilecek seviyeye ulaştırılması gerekmektedir (Çapan Özdemir: 52-32). Yahya Kemal'in İstanbul'a yüklediği ruhani yapı, Ayverdi'de adeta aynı şekilde tezahür etmektedir. İstanbul'un başkent oluşunu Anadolu'da Konya'nın, Bursa'nın, Edirne'nin başkent oluşu müjdelemiştir. Kent, Türk- İslam medeniyetinin, en şanlı- yüksek medeniyet seviyesine de bu medeniyetin zamanla çöküşüne de sessiz şahitlik etmiş, ortak olmuştur (Ayverdi, 1976: 2). Yalnız burada son Bizans İmparatoru Konstantin Paleologos'un da, İstanbul hakkındaki duyguları, Türk kılıçları karşısında kanının son damlasını İstanbul için dökmeye hazırlanırken muhtemelen benzer bir şekilde olduğu anımsatılmalıdır.

Muhtemelen ne Fatih ne Kanuni ne de en önemli modernleşirmeci imparatorlardan (muhafazakâr modernleşirme) Abdülhamid-i Sani, İstanbul içinden dünyaya hükmederken, bu kadar çaresiz ve umutsuz bir yaklaşım sergilememişlerdi. Zira onlar, kazanan yüksek bir medeniyetin paydaşlarıydı ve her biri de Ayverdi'nin aksine, Batı'nın değerlerine karşı son derece ılımlı hatta sahiplenici bir düşünce yapısına sahiptiler. Oysa Ayverdi kaybedilen değerlerin peşinde koşan, mağlubiyeti kabullenmiş ve kendisini daha fazla suçlamamak adına; Doğu'nun eksiklerini bilinç- ötesine iterek, Batıyı şeytanlaştırmayı uygun bulmuş bir "medeniyet avcısıdır". Elbette hataları düşünülmeden kar- zarar hesabı yapılan bu medeniyet, Fatih- Kanuni- Sultan Abdülhamid'in içinde yaşadıkları medeniyetten oldukça farklı, yapıntı bir medeniyettir. Doğal olarak bu "avcının", avlayacağı kanlı canlı bir medeniyet de tarihin dışındadır. Hatta tarihin üstündedir.

Ne var ki, Ayverdi, sıradan- heyecanlı sağ görüş yanlısından, çok daha geniş görüşlü bir aydındır. O'nun eserlerinde İstanbul, adeta bir ressamın fırçasından çıkan tablolar gibi aktarılır. "İstanbul öyle bir yerdir ki her köşe başı, sahili tarihin adeta fıskırarak aktığı zamansız mekânlardır" (Banarlı, 1998: 1234). O'nun İstanbul'u Ayverdi'nin dil, İslam dini ve tasavvuf görüşleriyle beraber ele alındığında anlamlıdır. Sâmiha Ayverdi için 1903-1938 yılları arasında, Türkçe tam anlamıyla, edebi olarak kıvam bulmuş bir haldedir. Bu yüzden 1940 sonrası oluşturulan "yeni Türkçe anlayışına" cephe almıştır. Türkçeyi kullanım biçimi, Türkçe'nin engin tarihini yansıtan düzeydedir. Çağdaş yazarların aksine Osmanlı'nın son dönemlerinde tasavvufi terbiyenin kayboluşu yüzünden ortaya çıkan sorunları, acıları mesaj veren bir üslup ile yazılarına aktarmıştır. Bu mesaj, Ayverdi'nin dünyayı tevhit anlayışına göre açıklamasıyla nihayet bulmuştur.

2. İSLAMCILİĞA UZAK, ANADAMAR TÜRK MUHAFAZAKÂRLIĞINA YAKIN

Ayverdi'nin birleştirici üslubu, divan edebiyatından aldığı nüktelerde görülür. Üslubu ağır bulunarak bazı kesimlerce eleştirilse de onun dili Yahya Kemal'in, "Beyaz Türkçesinin" (Ariç, 2013) özelliklerini taşır⁴. Yazmayı bir nevi ibadet olarak gören Ayverdi, Türk Medeniyetinin eşsiz

⁴ "Yahya Kemal'in 'beyaz lisan' şeklinde ifade ettiği şiir dilinde yaptığı yenilik cümle yapısını Türkçe'nin şartlarına göre düzenlemek, Arapça ve Farsça terkipleri (tamlamaları) çözmek, halka mâl olmuş Türkçe kelimelerden oluşan bir söz varlığına dayanmak, söyleyişi açık ve sade bir ifadeye kavuşturmak, Türkçe duymak ve bunu Türkçe ifade etmek şeklinde belirleyebileceğimiz bir dil anlayışına dayanır" (Edebiyatfatihi, 2021).

güzelliklerini eserlerinde okuyucularına anlatmıştır. ‘İ’la-yi Kelimetullah’’⁵ kavramına eserlerinde yer vermesi, cihat, gaza, tevhit, basiret, yeniden doğuş gibi değer içeren kavramların, Ayverdi’nin eserlerinden yeniden anlam kazanmasını sağlamıştır

Ayverdi’de insanın Allah’a en yakın olduğu yer secdedir. Fakat secdenin tam olarak idrak edilmesi gerekir, yoksa tavuklar da sürekli yatıp kalkmaktadır. Secde tapanla tapılanın tam olarak birleştiği andır. İnsanın kendini yok sayıp, dünyanın nimetlerine bir an olsun yüz çevirebilmesi, Allah ile bir olması en büyük ibadetlerdendir (Ayverdi vd., 2009: 175-232).

2.1. Ayverdi’de İrtica ve Tasavvufi İslam

Öte yandan eserlerinde ve birçok yerde verdiği tarihi söylevlerinde Osmanlı’nın çok- kültürlü yapısını göz ardı edip, milli birliği bozduğunu düşündüğü Yahudi, Ermeni ve Batı karşıtı görüşleri eleştirmiştir. Hem orta Cumhuriyet hem de Soğuk Savaş sonrası dönemin baskın düşünürlerin heterojen ve dönüşümcü düşünceleri ortasında, sağ görüş ya da ana- damar Türk muhafazakârlığı akımı savunucusu olarak kalmıştır (Aytürk ve Mignon, 2013: 59-60). İslam’ın maddeleştirilmesine ve siyasi amaçlara araç edilmesine, tıpkı derinden etkilendiği Yahya Kemal ve Ahmet Hamdi Tanpınar gibi karşı çıkmıştır. Çember sakal ve şalvar pantolon giyen kesimleri, mürtecilik-gericilikle eleştirip arasına mesafe koyan Yahya Kemal, gelecek endişesi kadar, sonsuz bir çelişki içinde bulunan maziyle de kavgalı bir toplum olan Türkiye varsayımı üzerine, kendi ‘’imtidadına’’ ulaşan Ahmet Hamdi⁶ (Dural, 2010: 112-114), hatta zamane muhafazakârlarını ‘’ananecilikle’’ eleştiren İsmail Hakkı Baltacıoğlu misali (Dural: 69-70) Ayverdi’nin kavgası, ‘’irtica’’ iledir.

Bu bağlamda Ayverdi, irtica mevhumu hakkında, ‘’Bence irtica hakiki dinin sahte tezahürleri, mezbuhane saldırışları ve bir nevi patolojik arızadır. Peki neden hakikat dururken dalalete sapıyoruz? Bu da bence iki sebepten ileri gelebilir. Birincisi. İnsanlara güzel ve iyiyi tanıtılmamış olmamasından. İkincisi de: Güzel ve iyiyi tanımak istidadını haiz olmayanların, gıdalarını delaletten ihtiyar etmelerinden. Et yiyen mahlûkata ot, ot yiyene de et ikram etmenin beyhudeliği gibi’’ diye yazmaktadır. Sahtekârlığın en bedhah türünü, kötünün Allah’ın arkasına sığınarak işlenmesinde görür. Ona göre gerçek ‘’Allah’’ adamı, mezhebi, milleti olmayandır. Bu şahsiyetler, mutasavvıf kişidir, softa değildir (Ayverdi, 2017: 9-10).

2.2. Yahya Kemal Etkisi

Türk muhafazakârlığı içinde eylemci kişiliğiyle, muarızlarıyla tartışmaya girmekten çekinmeyen Ayverdi, kendisini, inşaat sektöründe başarılı olan mühendis- mimar- münevver olan abisi Ekrem Hakkı Ayverdi’nin sağladığı destekle, Osmanlı’nın geçmişten gelen kültürünü yeniden ihya etme işine adanmıştır. Ağabeyinin kurucu olduğu İstanbul Fetih Cemiyeti’ne üye olmuş, İstanbul’un fethinin 500. yılını anmak için yapılan çoğu faaliyetlerde aktif rol almıştır. İki kardeş Fetih Cemiyeti’nin 1958’deki bir toplantısında, Nihad Sami Banarlı’nın (1907-1974) teklifi üzerine, Yahya Kemal’in tüm eserlerini, eleştirel bir bakış açısıyla yorumlayabilmek için ‘’Yahya Kemal

⁵ ‘’Sözlükte ‘yükseltmek, yüceltmek’ anlamındaki i’lâ masdarıyla ‘Allah’ın sözü’ mânasındaki kelimetullâhtan oluşan bu terkipte yer alan kelimetullahın, tevhid inancının esasını teşkil eden ‘lâ ilâhe illallah’ (Allah’tan başka tanrı yoktur) sözünü ve daha genel olarak Allah’ın insanlığa gönderdiği son dini ifade ettiği kabul edilmektedir. Bu durumda i’lâ-yi kelimetullah tabiri, Allah’ın dininin ve tevhid inancının yüceltilip yaygınlaştırılması yolunda gösterilen gayret ve faaliyetleri kapsamakta, cihad ve savaş kelimeleriyle birlikte Kur’ân-ı Kerim’de sıkça zikredilen ‘fi-sebilillâh’ (Allah yolunda) kavramıyla yakından ilgili bulunmaktadır’’ (Yurdağür, 2000).

⁶ Tanpınar tam bu noktada, ‘’Bizim için asıl olan miras, ne mazidedir, ne de Garpta’dır; önümüzde çözülmemiş bir yumak gibi duran hayatımızdadır’’ (Tanpınar, 1996: 35) der.

Enstitüsü'nün'' kurulmasına önyak olmuşlardır. Enstitünün faaliyet merkezi olarak İstanbul'un seçilmesi ve neo-klasik görüşleriyle geçmişle bugünü birleştiren Yahya Kemal'in bu vesileyle onurlandırılması, Osmanlı kültürünün canlandırılmasına yönelik bir kişisel bağlılık ve Beyatlı'ya adanmışlık işareti olmuştur. Ayverdi, belli bir süreliğine yapılamayan Şeb-i Arus⁷ törenlerinin, yirmi yıl sonra yeniden yapılması için çalışmalar yürütmüştür. 1970'te Kubbealtı Cemiyeti'nin kurulmasında da başrole sahiptir (Aytürk ve Mignon, 2013: 63). Aslında Sâmiha Ayverdi'nin amacı, Kubbealtı Cemiyeti aracılığıyla, Türkiye'deki sağ görüşlü entelektüellerin bir araya toplanarak, yükselen sol akıma karşı, savaşılabilecekleri bir toplanma noktası yaratmaktır. Bu maksatla daha sonra, kendisi katılmasa da benzer amaçları güden ve abisinin kurucu üyesi olduğu, "Aydınlar Ocağı'na" destek sağlamıştır (Basmacı, 2009: 103).

Başlı başına bir yazı konusu oluşturduğu için Sâmiha Ayverdi'nin tasavvuf bağlantısı ve bu konudaki görüşleri, farklı bir yazı konusu olarak ayrıldığından, bu yazıda ayrıca ele alınmayacak, ancak kısmi dokunuşlarla geçirilecektir. Bu meyanda Sâmiha Ayverdi'nin düşünce dünyasının temelinde yatan konu insandır. Bu insan kendisini tanıyıp potansiyelini ortaya çıkararak tüm unsurları ile kendisini tamamlamış bir yapı arz etmektedir. Ona göre "Kendi kendisiyle hesaplaşmamış, yakasını hayvani benliğin esaretinden kurtaramamış, dünya hırsları ve ayıpları tufanı ortasında canını Nuh'un gemisine atıp selamet durağına varamamış insan, gerek kendisi gerek hemcinsleri için ne kadar tehlikeli idi. Âlim de olsa sanatkâr da olsa bu buydu" (Ayverdi, 1974: 75).

2.3. "Hakkı Bulan Dünyayı Kavrar"

İnsan, içinde debelendiği ikiyüzlülüğten, yalan dolandan, kibir ve nefretten arınarak ruhunu tasavvufi düşünce üzerine temellendirmelidir. Kendini tasavvuf ışığında keşfeden kişi, özünü bularak Hakk'a kavuşur. Hakk'ı bulan ise dünyayı tüm benliğiyle kavrar: Dural- Eyidiker yine 2021 yılında yayımlanan başka bir makalelerinde konuyu, "Bu kavrayış tam anlamıyla tekke ve dergâhlarda gerçekleşir. Ayverdi'ye göre tekkede insan benliğini, iman aşkı ile yeniden kazanır. Tekke, insanı toplumdaki koparmaz, tam tersine vicdani ve ilahi bir aşkla topluma kazandırır. Ayverdi'ye göre tekkelerden, 'büyük adam' diye tasvir ettiği kişiler yetişmiştir. Bu adamlar sanatçı, siyasetçi veya fikir insanları olabilir. Tekke terbiyesi almış kişilerin önemli özellikleriyse, çıkarlarından vazgeçip, nefislerine kilit vurarak, halk için çalışmalarıdır. Fatih Sultan Mehmet, bu derviş niteliklilerin en yücelerindendir" diye özetlemektedirler (Gürsoy, 1988: 52-53; Dural ve Eyidiker, 2021b: 282)

3. MİLLİ EĞİTİM ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

II. Mahmut ile başlayan Batılılaşma çabaları olumlu olduğu kadar, birtakım olumsuz sonuçlara da yol açmıştır. Kendi milletinin imanı ve kültürüne yabancılaşp, Batı'nın gelişmişliği karşısında aşağılık duygusuna kapılmış aydınları eleştiren Ayverdi, Batı'nın pozitivist (olgucu) düşüncesinin hâkim olduğu medeniyete geçişi hayli sancılı bulmaktadır (Demirci, 2014: 193-194). Kökten değişimin olumsuzluklarından kurtulmak için eğitim sisteminin yeniden yapılandırılması gerekmektedir.

Sâmiha Ayverdi, insanın kurtulmasının tüm kötülükleri karartacağını düşünerek, Türk- İslam tasavvufi geleneği ile eğitimle, ulusa uygun bir hale dönüştürülebileceği hususunda kesin inançlıdır.

⁷ "Mevlana Celaleddin-i Rumi 17 Aralık 1273'te vefat etmiştir. Cenazesinde ağlayıp feryat edilmemesini vasiyet etmesi ve öldüğü günü kavuşma vakti olarak tanımlaması sebebiyle ölüm gününe "şeb-i arûs" (dügün gecesi) denmiş ve ölüm yıl dönümleri bu adla anılagelmiştir." (Öngören, 2004).

“Büyük adam” dediği kişileri tekrar ortaya çıkaracak, Türkiye’yi kurtaracak bir eğitime ihtiyaç vardır. Onun için Fatih’in ruhuna bilincine, gücüne, gayretine sahip kuşakların yetiştirilmesi gerekir. Müzikte, sanatta, mimaride milli kültürün yansıtılması, milli varlığın yükselişini sağlayacaktır. Böylece kendi deyimiyle, “Siyonist, Marxist, misyoner tüm emperyalist güçlere karşı” korunmak mümkündür. “Demokrasi de boş boş konuşma yerine, milli şuuru uyandırmak için kullanılmalıdır” (Güner, 1988: 58-63).

Ayverdi 1971’de Sema Mirici Erk’e yazdığı mektupta; Türklerin neden birlik olamadığı konusunda birtakım çıkarımlarda bulunmaktadır. Ayverdi’ye göre gençlik dışardan gelen yapay bir destekle, anarşi ortamının kucağına düşmektedir. Fakat Ayverdi suçu gençlerde değil, onların dili, dini ve tarihi ile ilişkilerinin kesilmesine neden olan gayrı-milli eğitim sisteminde bulmaktadır. Kendi deyişiyle, “ölmeden önce ölmek” makamına erişmiş, yani bütün dünyevi ve şahsi ihtiraslarını geride bırakmış kişiler (pirler), özellikle eğitime ve ülke meselelerine yön vermede, ellerini taşın altına sokmalılar. (Platon’un kral filozofları?)⁸ Ayverdi, Türklerin Yahudiler ve Yunanlıların gerisinde kaldığını belirterek, Türk toplumunun nedense birlik olamayıp anavatanlarını finanse edemediklerini belirtmektedir (Ayverdi, 2011: 9-10).

3.1. Askeri Okullarda Yabancı Dil Eğitimine Karşı Tutum

Genel Kurmay Başkanlığı eski Genel Sekreteri Orhan Kilercioğlu’na (1933-), 1976 yılında yazdığı mektupta ise askeri liselerde ve önemli okullarda, yabancı dilin yerine Türkçe’nin eğitim dili olarak kullanılmasını tavsiye etmektedir. Ayverdi, Bursa Işıklar Askeri Lisesi’nde derslerin İngilizce olarak verilmesinden yakınarak, bunun bir Amerikan tuzağı olduğunu ve Türk milletinin kültürünü ve benliğini kaybetmesini sağlamak için ABD tarafından, bilinçli olarak tezgâhlandığını öne sürmektedir. Özellikle bazı üniversitelerin kapılarını Türkçeye kapatmasından şikâyetçidir. Bunu sonucunda bir bütün olması gereken Türk gençliği, “Boğaziçililer”, “Hacettepeliler”, “Ortadoğulular” gibi gruplara bölünerek, toplumdan koparılmışlardır. Osmanlı’yı İngiliz bir yazardan, İngilizce okuyan gençten ülkesine hayır gelemeyeceğini belirten Ayverdi, özellikle subay yetiştiren okullarda yabancı dilde eğitimin düşünülmemesi gerektiğini savunmaktadır. Ayverdi’ye göre, “Türk ordusunu kendi dili dışında bırakın okur-yazar hale getirmek, bunu düşünmek bile vatana hıyanettir” (Ayverdi, 2016: 7-11).

Ayverdi Türkiye Cumhuriyet’i 39. Hükümetinde Milli Eğitim Bakanı Ali Naili Erdem’e (1927-) de, bir mektup kaleme almıştır. Ayverdi bakana, Milli Eğitimi verebilecek sol ideoloji ile kirlenmemiş eğitimcilerin olup olmadığını, olsa da vatanın tamamına yetişip yetişemeyeceklerini sorar. Öğretmenlere saygı kalmamış, geçinebilmek için şoförlük yapar, mendil satar olmuşlardır. Öğretmenleri yaşadıkları utançtan kurtarmak öğrencileri kurtarmak demektir: “Vatan ve tarih şuuru ile talebesini işleyen hocanın eğitim çarkından çıkan genç, başka milletler hesabına dağlara çıkıp çeteler kurmaz, banka soymaz, masum insanların canına kıymaz, yangınlar çıkarmaz, sabotajlar yapmaz, hariçten çarpan sloganlarla avlanıp düşmanın menfaatlerine yem olmaz. Ama kafası da cebi de boş zavallı olarak ayaklarını sürüye sürüye sınıfına girip çıkan ve kendi devletinin esirgediği milli ideal yerine başka devletlerin ideallerini benimsemiş vaziyetine bırakılmış talihsiz bir hocanın yetiştirdiği talebeden elbette yapıcılık değil yıkıcılık beklenir” (Ayverdi, 2012: 9-12). Ayverdi eğitimin düzeltilmesi için, birçok öneri getirmiştir. Çocukların en çok etkilendiği radyolarda, televizyonlarda çıkan konuşmaların öz Türkçe ile iletilmesi gerektiğini savunmuştur. Okul kitaplarının yalanlardan arındırılmış olarak sosyal bilgiler derslerinde tarihi gerçekler ışığında okutulması gerektiğini belirtmiştir. Kendi tarihimizi kötüleyen ve yok sayan kitapların

⁸ Yn.

okutulmamasını salık veren Ayverdi çocuklara vatan için şehit ve gazi olunabileceği fikrinin de aşılmasını istemiştir. Türk okullarında sakat ideoloji olarak adlandırdığı sol görüşlerin yayılmaması için öğretmen okullarında görev yapan sol görüşlü hocaların ayrıştırılmasını da istemiştir (Ayverdi: 14-15).

4. OSMANLI MODERNLEŞMESİ ÜZERİNE BİR MUKAYESE

Batılılaşma 18-19. yüzyıllarda Batının doğusunda yer alan üç medeniyet ya da imparatorluğu içine alan iktisadi, siyasi, teknik bir süreçtir. Özellikle Rusya'da 17. yüzyılın son yıllarında, Osmanlı'da ise 18. asrın ilk on yılında başlayan Batılılaşma, farklı bir biçimde de olsa Japonya'yı da etkilemiştir. Rus ve Osmanlı modernleşmesi pek çok ortak noktası itibarıyla birbirine benzemektedir (Barbarosoğlu: 10-11). Ancak Rus Çarı Petro, "Çırağı olmadığın işin ustası da olamazsın" diyerek, bir buçuk sene boyunca Batıyı, Batı'nın içinden gözlemlemiştir. Buna karşılık Osmanlı Petro gibi yerinde görmekten ziyade benzetmek çizgisini izlemiştir. Adeta nasıl daha az Batılılaşarak, Batının siyasal ve askeri gücüne erişebileceğini arayan Osmanlı devlet aklı, Ayverdi'nin bakış açısıyla bir hayranlıktan ziyade bir "zorunluluğun" peşindeydi (Ortaylı, 2008: 31).

Batılılaşma elbette salt ısmarlama bir süreçten ibaret görülemezdi. Dolayısıyla tüm suçun Batı'ya da yüklenmemesi lazımdır. Ayverdi'ye göre, Doğu toplumları da kendilerinin kaba ve cahil kalmalarını engelleyememişlerdir. Şarklı olmak aslında ne bir kabahat ne de kötü gözle bakılacak bir durumdur. Önemli olan Doğu'nun içinde bulunduğu cehalet kısılcısından kurtarılmasıdır. Doğu, Batı'dan zamanında çok üstün olup Batı'nın cahilliğinin ortadan kalkmasında etkili olmuştur. Fakat zamanla Batı bilgi ve maddeye üstünlük sağlayarak gelişmiştir (Ayverdi, 1976: 385-405). Böylelikle Ayverdi kendi yarılma durumunu toparlayarak, içinde yaşanan dünyaya geri dönmeye çalışmaktadır. Zira geri kalmışlık, Doğu'ya özgü bir kabahatse, o zaman kökten Batı karşıtlığının da ülkesini götürebileceği bir yer yoktur.

Ahmet Kabaklı ile yaptığı konuşma sırasında yazılmış, fakat 12 Eylül rejiminin Başbakanı Bülend Ulusu'ya (1923-2015) gönderilmek üzere hazırlanan mektubunda, yine kavgasını seslendirmektedir. Ayverdi, daha sonra Kubbealtı dergisi üzerinden yayınladığı mektuplarını, bir kavga aracına dönüştürmektedir. Söz konusu mektupta eski SSCB'nin ve ABD'nin Türkiye üzerindeki emellerini, Türkiye içindeki partilerle sağlamaya çalıştığını belirtmiştir. Ayverdi, İran'ın yıkılmasında ABD'yi suçlamaktadır. Nüfusu giderek artan milli birlik içinde olan bir Türkiye'nin; Rusya, ABD ve İsrail'i rahatsız ettiğini sık sık vurgulamaktadır. Bu noktada Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Milli Selamet Partisi (MSP) üyelerinin, anarşi ve bağnaz kaynaklardan beslenerek dış güçler tarafından kullanıldığını öne sürmektedir. Komünizme karşı koyan Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) üyelerinin hapse atılmasının, ABD tarafından tasarlanmış bir kumpas olduğu görüşündedir. Bu kumpastan Türkiye'de komünizmi yaymaya çalışan SSCB de hoşlanmaktadır.

Dönemin diğer sağ aydınları gibi solla yenişemediği ya da sol kültür dünyası, dönemin sağ aydınlarını geride bıraktığı için solu anlamak yerine tüm kötülüklerin anası olarak görme eğiliminde olan Ayverdi, sanki sol düşünce ortadan kalksa, ülkenin tüm sorunlarını aşacağı zehabına kapılmaktadır. Bu onun döneminin çoğu sağ aydınınının mustarip olduğu ortak bir hastalık gibidir. İşler çatallaşınca Batı'nın her zaman Türklere düşmanca yaklaştığı ve içeride onlara yardım eden mihrakların bulunduğu tezine geri dönen Ayverdi, görüşlerini, şu şekilde özetlemektedir: "Batı elbette Türk'ün karşısında olmayı, bir iman meselesi bilecekti. Şaşılacak olan bizim içimizde, Batı'nın kendi imanına hizmet edecek insanları bulması değil midir, efendim" (Ayverdi, 2013: 8-

9). Ayverdi 1970'lerde bu içerden dediği kişileri, CHP ve MSP'de ararken, Osmanlı'da bunu, "Yeni Osmanlılar" ve "Jön Türkleri" olarak adlandırır (Ayverdi: 9).

4.1. Siyasal Kutuplaşmaya Karşı "Savaşan Mektuplar"

1970'lerdeki Türkiye'nin siyasi kutuplaşmış atmosferi, hızla tırmanan sokak şiddeti, onun siyasi ve askeri liderlerle görüşme yapmaya itmiş, böylece siyasete daha fazla katılma isteği duymuştur (Deliorman, 2004: 203). Yazdığı siyasi mektuplarda ve hazırladığı raporlarda genellikle Türkiye'nin sorunlarının temel nedeni olarak, dağılan SSCB'nin etkisini göstermiştir. 1970'lerin sonuna doğru sağ-sol çatışmasının iyice alevlendiği dönem, yakın arkadaşlarını milliyetçi eylemlerde bulunmaya ve MHP'ye katılmaya davet etmiştir. Bu bağlamda, takipçilerinden Ağâh Oktay Güner (1937-), 1977-1978 II. Milliyetçi Cephe Hükümetinde MHP'nin Ticaret Bakanı olduğu gibi, daha sonra da önce ANAP'ın milliyetçi kanadında sonra DYP'de yer alarak popüler bir siyasetçi- bürokrat haline gelmiştir (Eygüydiren, 2009: 346-350).

27 Mayıs 1978'de Sâmîha Ayverdi, MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş'e (1917-1997) bir mektup göndermiştir. Mektubunda artık milletin sola karşı bir direniş reaksiyonu içinde olduğunu belirtmiştir. Millet bunun bir ölüm kalım işi olduğunu anlamakta, fakat harekete geçememektedir. Ayverdi'ye göre solun bastırılarak yok edilmesi için siyasal iktidarın ele geçirilmesi gerekmektedir. İktidarın ele geçirilmesi için MHP kadrolarının hazırlanmasını öneren Ayverdi, mektubunda bazı tespitlerde bulunmaktadır. Mektubunda sanayicileri kazanmanın önemine vurgu yapmıştır. Çünkü sendikaların işçileri çeşitli toplantı, broşür gibi propaganda araçları ile kendilerinin birer kuklası haline dönüştürdüğünü belirtmiştir. Bu bağlamda oluşan karmaşanın daha kötü sonuçlara yol açmaması için sanayicinin uyandırılıp harekete geçirilmesi gerektiğini aktarmaktadır. Eskiden herkesi toparlayıp bir araya getiren İlä-yı Kelîmetullah prensibi olmayınca boş kalan alanın sendikalar tarafından doldurulmadan, patronun da menfaatine olduğu için, patron ve işçinin her alanda birbirine eklemlenmesi gerektiğini savunmuştur. Bu noktada işçiyi cahil ve tecrübesiz olarak gören Ayverdi işçinin gerekirse fabrikaya ortak edilerek kazanılması gerektiği üzerinde durmuştur. Bu konuda diğer düşünlerini "Televizyon, bu milletin başında bir felâket, bir zebanidir. Göze ve kulağa hitap eden bu âlet ile yapılamayacak güzel iş yoktur. Ama iktidara sâhip olunca. Şimdiki iktidar ise kıyasıya ve alabildiğine bunun aksini yapıyor. Ne Allah'tan korkuyor, ne de kuldân utanıyor. Dünkü Edebiyat Vakfî'nin açılış merasimi beni çok mütehassis hem de çok müteessir etti. Vakfî kurulmuş olması, yıkıcılara karşı acil bir direniş idi. Ama bu reaksiyonun aksiyonu ne olacaktır? Elleri maddî-manevî kudret olmadıkça, dilde, dinde, tarihte, sanatta hangi vâsıtalar ile işlerini yürüteceklerdir? Tanzimat'ın hatalı adımı, bugün bir iflâs çanını çalmakta bulunuyor. Asırlardır etrafımızı sarmış olan düşman zincirini hangi silâhla parçalayıp millî benliğimizin temiz havasını teneffüs edeceğiz?" şeklinde yazdığı mektupta belirtmiştir (Ayverdi, 2018: 7-9; Ceylan, 2018).

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu'na, eski yaşayış tarzına özlem Sâmîha Ayverdi için çok önemli olsa da, yazarda geçmişe körü körüne saplanıp kalmak gibi bağınazca bir tutum görülmemektedir. Moderniteyi eleştirirken, tıpkı diğer ana-damar muhafazakârlar, hatta Necmettin Erbakan'ın geliştirdiği "Millî Görüş çizgisi" gibi modernizmin, tüm nimetlerinden azami ölçüde yararlanmayı da ihmal etmez. Aslında Ayverdi için sorun modernizmden çok Batı'nın hızlı bir şekilde taklit edilirken, inanç sisteminin korunamaması, yani muhafazakâr literatür içinde söylemeye çalışıldığında "medeniyetin kültürün tedrisatından geçirilememiş" olmasıdır.

Ayverdi'nin muhafazacı bir bakış açısıyla geliştirdiği teze göre Batı'nın üstünlüğünü kabul ederek, Batı kulübüne giren yönetici türü için III. Ahmet dönemini göstermek yanlıştır. Zira bu profil için Sultan Aziz'in iktidarını beklemek gerekecektir. Dolayısıyla da Ayverdi'nin karşı çıktığı modernleşme, sultan Aziz sonrasında Batıya her gün daha fazla öykünen ve ram olup, onun tutsağı gibi davranan modernleşme ve onunla birlikte hissedilen "yozlaşmışlık"tır. Yoksa Sâmîha Ayverdi'nin romanlarında kullandığı güçlü münevver muhafazakâr kadınlar, modernleşmeden bihaber yaşayan ucubeler değillerdir. Ancak bu tutum Yusuf Akçura'nın, "Türklüğün hizmetindeki İslamiyet" ya da "Zeppelin ve Blériot'ya çırak olmak için Kant ve Comte'un çırağı olmak" gerektiğini savunan teziyle, hayli ters düşmekteydi.

Yahya Kemal ve Yusuf Akçura'nın, kendi yükseliş dönemlerinde dile getirdikleri tezlerle, Ayverdi'nin yalnızlaştırılmış ve köşeye sıkıştırılmış bir "kaybeden" portresi çiziyor olması, onun muhafazakârlık içindeki yerini de diğerlerinden ayrı tutmaktadır. Yazının başından bu yana Ayverdi için kullanılan "yarılma durumu", Ayverdi'nin bir "kaybeden" olmasıyla yakından ilgilidir. Mektuplardaki yer yer umutsuz ve asabi sesleniş, Ayverdi'yi düşünsel- inanç alanında lider bellediği Fatih- Kanuni'den çok Paleologos'a, esin kaynağı Yahya Kemal'in gerçekçiliğine karşın kendisinde hayli belirgin o tuhaf ve karamsar bir ülkücülüğe (idealizm) götüren sürecin halkalarıdır.

KAYNAKÇA

Akçura, Y. (1990). *Üç Tarz-ı Siyaset*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Arıç, S. P. (2013). "Yahya Kemal'in İstanbul Şiirlerinde Sanatın Dili: Beyaz Lisan", <https://ayvakti.net/?p=2681>, (09.02.2021).

Aytürk, İ. ve Mignon, L. (2013), Paradoxes of A Cold War Sufi Woman: Sâmîha Between Islam, Nationalism and Modernity. *New Perspectives on Turkey*, (49): 57- 89.

Ayverdi, S., Erol, S., Araz, N. ve Huri, S. (2009). *Kenan Rifai ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

Ayverdi, S. (2018). Sâmîha Ayverdi'den Alparslan Türkeş'e Mektup. *Kubbealtı akademi Mecmuası*, 47/1 (185): 7- 9.

Ayverdi, S. (2017). Sâmîha Ayverdi'den Hamide Topçuoğlu'na Mektup. *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 45/3 (183): 7- 11.

Ayverdi, S. (2016). Sâmîha Ayverdi'den Genel Kurmay Başkanlığı Genel Sekreteri Orhan Kilercioğlu'na Mektup. *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 45/4 (180): 7- 11.

Ayverdi, S. (2012). Devrin Milli Eğitim Bakanı Ali Naili Erdem'e Yazılmış Bir Mektup. *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 41/1 (161): 9- 15.

Ayverdi, S. (2011). Sâmîha Ayverdi'den Bir Mektup. *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 40/3 (159): 9- 12.

Ayverdi, S. (2007). *Arkamızdan Dönen Dolaplar*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

Ayverdi, S. (2006). *Küplücedeki Köşk*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

- Ayverdi, S. (2005). *Mülakatlar*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Ayverdi, S. (2004). *Ah Tuna Vah Tuna*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Ayverdi, S. (1976). *Milli Kültür Meselemiz ve Maarif Davamız*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ayverdi, S. (1974). *Bir Dünyadan, Bir Dünyaya*. Ankara: Hülbe Yayınları.
- Banarlı, N. S.(1998). Sâmiha Ayverdi, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi 2*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları.
- Barbarosoğlu, F. (2014). Osmanlı Kadın Modernleşmesi: ‘Yeni Hayat’ın Yeni Kadınları’. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 11 (41-42): 9- 26.
- Basmacı, S. (2009). Aydınlar Ocağı ve Türk-İslam Sentezi: 1980’lerden 2000’li Yıllara Devreden Milliyetçi-Muhafazakâr Bakiye. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Beyatlı, Y. K.(1993). *Tarih Musahabeleri*. İstanbul: Yahya Kemal Enstitüsü.
- Bilgiseven, K. A. (1988). Sâmiha Ayverdi’nin Şahsiyet Yapısı. *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 17/4 (Yazı Hayatının 50. Yılında Sâmiha Ayverdi Hatıra Sayısı): 21- 27.
- Ceylan, C. (2018). ‘Sâmiha Ayverdi’den Alparslan Türkeş’e Mektup’, <http://www.gazetebirlik.com/yazarlar/samiha-ayverdiden-alparslan-turkese-mektup/>, (27.05.2020).
- Çapan Özdemir, F. (2014). Geçmiş, Bugün ve Gelecek Bağlamında Sâmiha Ayverdi. *Akademik Kaynak Dergisi*, 2 (4): 19- 37.
- Dayanç, M. ve Alan, S. (2008). Sâmiha Ayverdi’nin Eserlerinde Konak Hayatı. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 8 (1): 77- 94.
- Deliorman, A. (2004). *Işıklı Hayatlar: Nihad Sami Banarlı- Ekrem Hakkı Ayverdi- Sâmiha Ayverdi*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Demirci, H. A. (2014). Sâmiha Ayverdi: Geçiş Dönemi Türkiye’inde Muhafazakâr Bir Kadın Mütefekkirin Yol Güzergâhına Dair Notlar. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 11 (41-42): 187- 208.
- Dural, A. B. ve Eyidiker, U. (2021a), Sâmiha Ayverdi’de Geleneksellikten Moderniteye Muhafazakâr Kadının Dönüşümü: Münevver- ‘Makbul’ ve ‘Mütedeyyin’. *Turansam Dergisi*, 13 (50): 17-22.
- Dural, A. B. ve Eyidiker, U. (2021b). Muhafazakâr Cemaatin Eril Dünyasında Modernist Bir Kadın Derviş: Sâmiha Ayverdi. H. Çiftçi (Der) *Sosyal Bilimlerde Seçme Konular 1*: İçinde 259-298. Ankara: İksad Yayınevi.
- Dural, A. B. (2010). *Türk Muhafazakârlığı ve Nurettin Topçu: Başkaldırı ve Uyum*. İstanbul: Kriter Yayınevi.

Edebiyatfatihi, (2021). ‘‘Yahya Kemal’in Beyaz Lisan Anlayışı’’, <http://www.edebiyatfatihi.net/2017/03/yahya-kemalin-beyaz-lisan-anlayisi.html>, (20.05.2021).

Ergiydiren, Ö. (2009). *Hayali Cihan Değer Sâmîha Ayverdi ile Hatıralar*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

Georgeon, F. (1999). *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Gökalp, Z. (1987). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Güner, A. O. (1988). Sâmîha Ayverdi ve Türkiye’nin Meseleleri. *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 17/4 (Yazı Hayatının 50. Yılında Sâmîha Ayverdi Hatıra Sayısı): 57- 64.

Gürsoy, K. (1988). Sâmîha Ayverdi’nin Tefekkür Dünyası ve İnsan. *Kubbealtı Akademi Mecmuası*. 17/4 (Yazı Hayatının 50. Yılında Sâmîha Ayverdi Hatıra Sayısı): 47- 54.

Ortaylı, İ. (2008). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Öngören, R. (2004). ‘‘Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’’, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mevlana-celaleddin-i-rumi>, (01.06.2020).

Özkan, S. (2003). Annemarie Schimmel (1922-2003). *İslam Araştırmaları Dergisi*, (9): 153-166.

Samsakçı, M. (2004), ‘İstanbul’la Rumeli Arasında Bir İrfan Köprüsü’ Sâmîha Ayverdi. *Aydın Türklük Bilgisi Dergisi*, 4 (7): 123-135.

Tanpınar, A. H. (1996). *Yaşadığım Gibi*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Yaşar, H. (2015). Sâmîha Ayverdi’de Doğu-Batı Medeniyeti Meselesi. *Siirt Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (3): 173- 190.

Yetiş, K. (1993), *Sâmîha Ayverdi, Hayatı ve Eserleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Yurdagür, M. (2000). ‘‘İ’la-yi Kelimetullah’’, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ila-yi-kelimetullah>, (01.06.2020).